

Riktlinje för utemiljöns yta och kvalitet vid förskola och grundskola

Fördjupning

Dokumentansvarig – Elisabet Jonsson, Stadsbyggnadsförvaltningen, Plan och bygg

Projektdeltagare

Arbetsgrupp

Lotta Wikegård – Stadsbyggnadsförvaltningen, Plan och bygg
Sara Rytter – Stadsbyggnadsförvaltningen, Gata, park, natur
Anja Korpi Kardell – Kommunledningskontoret, Fastighetsstaben
Mikael Franzén – Kommunledningskontoret, Fastighetsstaben
Anders Ågren – Stadsbyggnadsförvaltningen, Plan och bygg
Lars Fredriksson – Stadsbyggnadsförvaltningen, Mark och exploatering

Referensgrupp

Stadsbyggnadsförvaltningen

Bygglov - Menna Hagstroem, Jonathan Lindström
Idrott och fritid – Andreas Bolinder
Mark och exploatering - Sofie Rosell Güler
Plan och bygg – Pernilla Hessling, Marcus Ekström
Planering och projektering – Linda Wallgren, Anders Larsson
Strategisk planering – Lisa Klingwall
Trafik och samhälle – Gunilla Englund, Emma Henning

Kommunledningskontoret

Ekonomistaben – Barbro Rinander, Linnea Rydåker
Fastighetsstaben, Strategi och beställning - Liz Holmquist, Astrid Nyström
Hållbarhetsavdelningen – Anton Berg

Miljöförvaltningen – Betty Hines, Olof Öhlund

Utbildningsförvaltningen - Elin Lundkvist , Lars Romanus

Skolfastigheter - Victoria Wirén, Birgitta Michal

Uppsalahem - David Kierkegaard

Barnombudet i Uppsala län – Lisa Skiöld

Sveriges lantbruksuniversitet – Petter Åkerblom, Institutionen för stad och land

Innehåll

Inledning	4
Bakgrund	5
Syfte.....	7
Riktlinje för utemiljö vid förskolor och grundskolor i Uppsala kommun	8
Krav på gårdskvaliteter	8
Krav på lokalisering	10
Krav på friytans storlek	14
Slitage och material kopplat till friyta per barn.....	19
Utemiljöns betydelse	20
Utemiljöns betydelse för barn och ungas utveckling och hälsa.....	21
Utemiljöns betydelse för barn och ungas lärande	24
Källor.....	27
Bilaga 1 - Användning av riktlinjen.....	29
Tjänstepersoner inom Uppsala kommun	29
Byggaktörer och kommunala bolag.....	31
Planeringsverktyget	32
Implementering	32
Bilaga 2 - Utemiljö, lärande och lek i läroplanerna	33
Läroplan för förskolan.....	33
Läroplan för grundskolan	33

Inledning

Sedan den 1 januari 2020 är barnkonventionen lag i Sverige. Med anledning av detta har en översyn gjorts av riktlinjer för barns och ungas utemiljö inom stadsbyggandet i Uppsala. I och med att konventionen blivit lag ställer det krav på att Sveriges kommuner arbetar på ett strukturerat sätt gällande frågor som rör barns rättigheter och att barnets bästa ska beaktas vid varje beslut som berör barn.¹ FN:s barnrättskommitté nämner kommuners arbete med budget och stadsplanering som ett exempel på sammanhang där en sådan prövning bör genomföras.² Regeringen gav under 2019 Boverket i uppdrag att undersöka den praktiska tillämpningen av barnkonventionen. Det handlar bland annat om att undersöka hur kommuner arbetar för att uppfylla barnkonventionen i samhällsplaneringen. I mål och budget för Uppsala kommun anges under mål 4 att barnets bästa alltid ska sättas i första rummet. Barn och unga ska ha möjlighet att påverka och vara delaktiga i beslut som berör dem och kommunen ska arbeta för barns rättigheter i enlighet med Barnkonventionen.³

Programmet för Uppsala kommuns barn- och ungdomspolitik eftersträvar att kommunen efterlever barnkonventionen, bland annat genom att ange mål för hur kommunen säkerställer ett barnrättsperspektiv⁴ i beslut och centrala processer. Den tillhörande handlingsplanen beskriver vilka åtgärder som ska vidtas för att uppnå målen. Denna riktlinje är kopplade till åtgärden ”Säkerställa att barn och ungas behov beaktas i framtagande och implementering av styrdokument för fysisk planering och trafik” och är ett verktyg för att säkerställa att de beslut som tas gällande utemiljön vid förskolor och grundskolor är barnrättsmedvetna. Riktlinjen beskriver den kommunövergripande samsynen gällande frågor som rör friyor tillhörande förskolor och grundskolor genom att tydliggöra de grundprinciper som gäller för kvalitet och storlek. I det tillhörande planeringsverktyget⁵ ges även vägledning kring inhämtande och tillvaratagande av barns egna åsikter.

Riktlinjen gäller alla nämnder och bolagsstyrelser samt exploatörer och markägare, med verksamhet som relaterar till planering och projektering av utemiljöer vid förskolor och grundskolor. Riktlinjen ska användas som ett planeringsstöd i de delar av samhällsbyggnadsprocessen som rör utemiljö kopplad till grundskolor och förskolor - vid säkerställande av ytor samt lämplig lokalisering av förskolor och grundskolor i tidiga skeden och för utformning av skolgårdar och förskolegårdar i ett senare skede. Riktlinjen ska även användas vid projektering och bygglovsgranskning när frågan om friytors storlek och kvalitet ska beaktas.

Riktlinjen är framtagen med barnets bästa i främsta rummet och med ett långsiktigt perspektiv på samhällsutveckling. Riktlinjen gäller i både kommunal och fristående regi samt vid permanent och tillfälligt bygglov.

¹ <https://unicef.se/barnkonventionen/>

² FN (2013). Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 (2013) om Barnets rätt att få sitt bästa satt i främsta rummet. FN:s kommitté för barnets rättigheter.

³ Mål och budget 2021. Inriktningsmål 4. *Uppsala ska vara jämlikt och inkluderande med goda förutsättningar för folkhälsa och livskvalitet.*

⁴ Se illustration och förklaring av begreppet på sida 7.

⁵ Se sida 32.

Bakgrund

Uppsala växer och Uppsala stad är idag Sveriges fjärde största. Uppsala förväntas år 2050 uppnå cirka 340 000 invånare. Översiktsplanen för Uppsala anger att denna befolkningsökning framförallt ska mötas inom staden med fler bostäder, arbetsplatser, mötesplatser, förskolor, skolor och en utökad kollektivtrafik.⁶ Byggandet ska ske dels i täta stadsnoder, dels inom befintlig innerstad. En av fyra uttalade prioriteringar för hur mark- och vattenområden i kommunen ska användas är ”Plats för de goda livet”. Se faktaruta 1.

FAKTARUTA 1

Utformningen av människors vardagsmiljöer ger goda möjligheter till solljus, skugga, lek, aktivitet – samt både fysisk, kulturell och social stimulans och återhämtning. Barns och äldres behov ska särskilt uppmärksammas.

Översiktsplan 2016 för Uppsala kommun, Del A sid 16, Plats för de goda livet - Livskvalitet i vardagsmiljöer

Barn och ungas ytor minskar i den täta staden vilket kan ha en negativ påverkan på barn och ungas hälsa och utveckling. Denna riktlinje gällande utemiljö för förskolor och grundskolor i Uppsala kommun, är ett planeringsstöd för att säkerställa tillräckligt stora friytor med god kvalitet för lek och lärande, fysisk aktivitet samt återhämtning, samtidigt som befolkningen ökar och staden förtätas. Att investera i tillräckligt stora friytor med god kvalitet är ett sätt att prioritera barn och unga vilket bidrar till ett socialt och ekonomiskt hållbart Uppsala.

Då det gäller ytor och kvaliteter för utemiljön vid förskolor och grundskolor, reglerar varken plan- och bygglagen eller miljöbalkens bestämmelser detta. Det är idag upp till varje kommun att skriva sina egna riktlinjer. Se faktaruta 2.

Denna riktlinje gällande utemiljö för förskolor och grundskolor i Uppsala kommun, är ett planeringsstöd för att säkerställa tillräckligt stora friytor med god kvalitet för lek och lärande, fysisk aktivitet samt återhämtning, samtidigt som befolkningen ökar och staden förtätas. Bildkälla: Uppsala kommun.

⁶ Översiktsplan 2016 för Uppsala kommun

Plan- och bygglagen anger att:

Om tomten ska bebyggas med byggnadsverk som innehåller en eller flera bostäder eller lokaler för fritidshem, förskola, skola eller annan jämförlig verksamhet, ska det på tomten eller i närheten av den finnas tillräckligt stor friyta som är lämplig för lek och utevistelse.⁷

Till hjälp för kommunernas planering har Boverket tagit fram allmänna råd kopplade till PBL. De allmänna råden är generella rekommendationer och anger hur man kan eller bör handla för att uppfylla föreskrifterna.⁸

FAKTARUTA 2

Plan- och bygglagen ställer krav på att det ska finnas tillräckligt stor friyta som är lämplig för lek och utevistelse vid bostäder, skolor och förskolor. Men lagen definierar varken storlek eller lämplighet. Detta ställer krav på ökad kunskap om vad som kännetecknar en god utemiljö redan i tidiga skeden i planeringen, men också i utformning, byggande och förvaltning av det redan byggda.

Gör plats för barn och unga! Boverket 2015, sid 10.

De allmänna råden anger att:

- Friytans storlek, utformning, tillgänglighet, säkerhet och förutsättningarna att bedriva ändamålsenlig verksamhet, särskilt bör beaktas. Med ändamålsenlig verksamhet avses att friytan kan användas till lek, rekreation samt fysisk och pedagogisk aktivitet för den verksamhet som friytan är avsedd för.

Friytan bör

- vara så rymlig att det utan svårighet eller risk för omfattande slitage går att ordna varierande terräng- och vegetationsförhållanden.
- kännetecknas av goda sol- och skuggförhållanden, god luftkvalitet samt god ljudkvalitet.
- placeras i direkt anslutning till byggnadsverk som innehåller lokaler för förskola, förskoleklass, skola årskurs ett till sex, fritidshem eller liknande verksamhet. Barnen och eleverna bör självständigt kunna ta sig mellan byggnadsverket och friytan.

Boverkets *Gör plats för barn och unga! En vägledning för planering, utformning och förvaltning av skolans och förskolans utemiljö*, är en kompletterande vägledning som tagits fram på uppdrag av regeringen.⁹ Vägledningen tar upp vikten av gröna, rymliga utemiljöer för barns hälsa och välbefinnande och utgör en kunskapssammanställning av aktuell forskning inom området.

Vägledningen anger bland annat att:

- ett rimligt mått kan vara 40 kvm friyta per barn i förskolan och 30 kvm friyta per barn i grundskolan.
- den totala storleken på friytan bör överstiga 3000 kvm. På en gård som är mindre, oavsett antal barn, kan en barngrupp få svårt att utveckla lek och socialt samspel på ett sätt som tillgodoser deras behov.
- kommuner själva tar fram egna riktlinjer utifrån lokala förutsättningar.

⁷ Plan- och bygglag (2010:900) *Placering och anordnande av friyta på obebyggd tomt. 8 kap. 9 § andra stycket.*

⁸ Boverket (2015). *Boverkets allmänna råd (2015:1) om friyta för lek och utevistelse vid fritidshem, förskolor, skolor eller liknande verksamhet.*

⁹ Boverket (2015). *Gör plats för barn och unga! En vägledning för planering, utformning och förvaltning av skolans och förskolans utemiljö.*

Syfte

Riktlinjen har tagits fram med utgångspunkt i Barnkonventionen, plan- och bygglagen, Boverkets allmänna råd om friyta för lek och utevistelse vid fritidshem, förskolor, grundskolor eller liknande verksamhet, Boverkets vägledning *Gör plats för barn och unga!* samt forskningsresultat och kunskapssammanställningar.

Riktlinjens syfte är att:

- möjliggöra en koncerngemensam bild av förskole- och grundskolegårdar.
- beskriva den storlek samt kvalitet som ska gälla för att nå en god utemiljö som stödjer barn och ungas utveckling vid förskolor och grundskolor.
- säkerställa att de beslut som tas gällande utemiljön vid förskolor och grundskolor är barnrättsmedvetna.

Avvikelser från riktlinjen om friytans storlek kan medges i vissa fall. Plan- och byggnadsnämnden beslutar om riktlinjen får frångås i enskilda fall.

Ett barnrättsperspektiv utgår från barnperspektivet - forskning, beprövad erfarenhet och praxis om vad barn behöver. Till det lägger man barnets perspektiv - barns egna upplevelser och åsikter. Det samlade resultatet blir ett barnrättsperspektiv. Denna riktlinje är ett verktyg för att säkerställa att de beslut som tas gällande utemiljön vid förskolor och grundskolor är barnrättsmedvetna. Källa: FN (2013). Bildkälla: Barnombudet i Uppsala län.

Riktlinje för utemiljö vid förskolor och grundskolor i Uppsala kommun

Förutom de bestämmelser som gäller genom PBL samt Boverkets allmänna råd kan kommunerna själva ta fram riktlinjer som ytterligare förtydligar vad som gäller angående utemiljö vid förskolor och grundskolor.

Den riktlinje som har tagits fram i Uppsala kommun hanterar tre aspekter som alla ska vara uppfyllda vid planläggning och bygglovsärenden:

- Gårdskvaliteter
- Lokalisering
- Friytans storlek

Krav på gårdskvaliteter

Följande krav på gårdskvaliteter gäller alltid, oavsett om storleken på friytan beräknats utifrån friytekraven i zon 1, 2 eller 3¹⁰.

Till hjälp i bedömningen av gårdskvaliteter, friytekraav samt lokalisering finns ett planeringsverktyg, se sida 32.

Gården ska erbjuda en varierad miljö och innehålla grönska av naturkaraktär

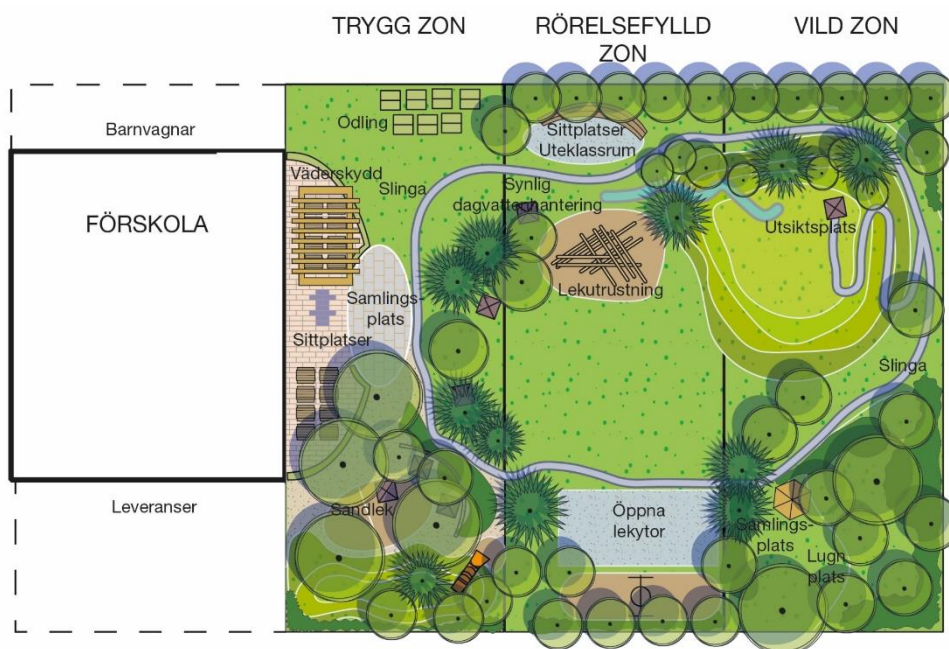
- Friytan ska vara så rymlig att det utan svårighet eller risk för omfattande slitage går att ordna varierande terräng- och vegetationsförhållanden.
- Grundläggande kvaliteter som ska eftersträvas är en stor andel grönska av naturkaraktär och en varierad topografi. Befintlig värdefull naturmark ska bevaras och integreras i gårdsmiljön.
- Växtmaterial ska väljas och placeras med långsiktig hållbarhet i fokus. Hänsyn ska tas till slitage, sol, skugga och vattentillgång.
- Andelen konstgjorda material som gummiasfalt och konstgräs ska minimeras och användas med eftertanke eftersom de innebär täta ytor för dagvatten samt avger skadliga ämnen till grundvatten, dagvatten och människor.

Gården ska utgöra en trygg och lekfull miljö som stimulerar fysisk aktivitet

- Gården ska erbjuda en variation av zoner för såväl avskildhet, lugn och återhämtning som mer vilda aktiviteter. Se illustration på sidan 9.
- Gården ska erbjuda en miljö som barn och unga kan interagera med och påverka, där naturmaterial och löst material¹¹ är en viktig del av lektbudget. Färdiga lekredskap ska spela en begränsad roll. Gården ska erbjuda möjligheten att genom lek utmana sig själv och kalkylera med risker.
- Gården ska belysas och ha en ljussättning som skapar trygghet och ger attraktiva mervärden.
- Gården ska kunna användas till lek, rekreation samt fysisk aktivitet. Skolgårdar bör kunna nyttjas för dessa ändamål även utanför skoltid.

¹⁰ Kraven på gårdskvaliteter grundar sig i Boverkets allmänna råd, vägledningen *Gör plats för barn och unga!* samt forskningsresultat.

¹¹ Exempel på löst material som avses är pinnar, kottar, bär, löv, grus, sand och bark.

Exempel på utformning av en 3000 kvm stor förskolegård. En gård ska erbjuda en variation av zoner för såväl avskildhet, lugn och återhämtning som mer vilda aktiviteter. Illustration: Landskapslaget.

Gården ska ha ett bra mikroklimat som möjliggör utevistelse i både sol och skugga

- Gården ska ha goda sol- och skuggförhållanden. Grönska ska utgöra majoriteten av solskyddet. Vegetation ska placeras med tanke på solinstrålning. Stora storlekar på träd och buskar ska planteras för att åstadkomma skuggeffekter från början. Både vegetation med barr och löv bör väljas.
- Gården ska ha god luftkvalitet.¹²
- Gården ska ha god ljudkvalitet.¹³ Grönska samt placering och utformning av byggnader bör användas som åtgärder för att dämpa buller.

Gården ska utgöra en bra grund för utomhuspedagogik

- En gård som tillhör en förskola eller skola ska ha en utformning som stödjer den pedagogiska verksamheten som bedrivs.
- Utemiljön ska utgöra en naturlig del av verksamheten och uppmuntra till lek, lärande och fysisk aktivitet.
- För att åstadkomma en gård som samspelar med den pedagogiska verksamheten och dess behov ska gård och byggnad planeras parallellt och inte som två separata delar.

¹² <https://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Sveriges-miljomal/Miljokvalitetsmalen/Frisk-luft/Precisering-av-Frisk-luft/>

¹³ Naturvårdsverkets riktvärden för buller på skolgård från väg- och spårtrafik: NV-01534-17.

Gården ska vara användbar för alla

I planeringen av samtliga miljöer strävar Uppsala kommun efter delaktighet för alla. Detta gäller även förskole- och skolgårdar.¹⁴ För att utemiljön ska vara användbar för alla finns ett antal viktiga grundkrav:

- Alla barn och unga ska tryggt kunna förflytta sig på egen hand, vistas på och använda gården.
- Gården ska erbjuda ett varierat utbud av aktiviteter och upplevelser där alla barn och unga får vara delaktiga. Alla ska kunna uppleva risktagande i leken och därmed kunna utforska sina gränser.
- Det ska finnas platser där man kan iaktta, och platser att dra sig undan för återhämtning.

*Gården ska erbjuda aktiviteter där alla får vara delaktiga.
Bildkälla: Uppsala kommun.*

Gården ska ha lämpliga ytor för rening och fördröjning av dagvatten

- Dagvatten som uppkommer inom kvartersmark ska fördröjas och renas lokalt innan anslutning till den allmänna dagvattenanläggningen.¹⁵
- Rening bör ske med hjälp av växtlighet.¹⁶
- Dagvattenhanteringen bör utformas för att ge mervärden till lek samt pedagogiska aktiviteter.
- Dagvattnet bör nyttjas som en resurs på gården. Till exempel genom att det används till bevattning.

Krav på lokalisering

Vid nylokalisering ska förskolor och grundskolor lokaliseras med närhet till grönområde

- Förskolor och grundskolor ska lokaliseras vid naturområde, stadsdelspark eller kvarterspark.
- Om direkt närhet till grönområde inte är möjligt kan i undantagsfall ett avstånd uppemot 300 meter accepteras.

¹⁴ Sveriges kommuner och landsting (2016). "Mer åt fler på lekplatsen".

¹⁵ Uppsala Vatten, Riktlinjer för utsläpp av dagvatten från fastighetsmark.

¹⁶ Uppsala Vatten, Riktlinjer för utsläpp av dagvatten från fastighetsmark.

Vid nylokalisering bör grundskolor lokaliseras för att utgöra en del av staden

För att optimera ytorna vid förtätning behöver Uppsala kommun skapa samnyttjande och multifunktionella ytor. Samnyttjande innebär en optimering och samförvaltning av kommunala ytor och resurser. Detta ställer krav på koordinerad planering, lokalisering, yta och kvalitet. Funktioner som bidrar till bland annat friluftsliv, naturpedagogik, fysisk aktivitet, socialt umgänge, idrott och fritidsaktiviteter, kulturella aktiviteter samt lek- och spelmöjligheter lockar till aktivitet och skapar förutsättningar för möten mellan olika grupper i staden. Här spelar skolgårdar en mycket viktig roll och kan med rätt lokalisering, rätt innehåll och rätt utformning bidra till detta.

- Grundskolor bör lokaliseras för att utgöra en del av staden och bidra med multifunktionella ytor till närområdet.
- Grundskolors läge i staden bör planeras med utgångspunkt i närhet till naturområden, parker, torg, idrott, fritid och kultur för att kunna skapa och uppnå samnyttjande av ytor och funktioner.
- Grundskolors gårdar bör vara så pass rymliga och väl utformade att de kan innehålla trygga, attraktiva, aktiva, varierade, gröna miljöer som kan nyttjas som en del av närområdets sammanhängande uterum.

Skolors läge i staden bör planeras med utgångspunkt i närhet till naturområden, parker, torg, idrott, fritid och kultur för att kunna skapa och uppnå samnyttjande av ytor och funktioner. Illustration: Landskapslaget.

Förskole- och grundskolegårdar ska i första hand placeras på egna tomter men kan kombineras med bostadskvarter, äldreboenden, kontor, universitetslokaler m.m.

Förskola eller grundskola i delat kvarter där utemiljön förläggs på innergården är en stor utmaning. Följande gäller:

- Boende ska ha tillgång till en del av gården hela dygnet.
- Lägen mot park eller skog bör nyttjas för att undvika bullerproblematik.

Att tänka på och ta hänsyn till då gård placeras i delade kvarter:

- **Liten privat gård.** Krav på friyta ska uppfyllas samtidigt som boende ska ha tillgång till del av gården dygnet runt för att minimera konflikter mellan boende och förskola/grundskola.
- **Övervakade.** Barn/elever och personal känner sig lätt övervakade då fasader med fönster omgärdar utemiljön. Det är en utmaning att få till en bra rumslighet för att kompensera känslan av att vara observerad då förhållandet ofta är liten gård och höga fasader. Att få till stora växtvolymmer för att ta ner skalan är många gånger en utmaning i och med underbyggda gårdar som gör det omöjligt att få till tillräckligt jorddjup för stora träd och buskar.¹⁷
- **Ljudnivå.** Ljuden från barnens utelek förstärks av fasaderna som ger ekoeffekter. Detta upplevs ofta som störande ljud för boende. Personalen riskerar att begränsa barnen/eleverna i verksamheten då de försöker undvika att störa grannarna. Vegetation i form av exempelvis fasadgrönska, träd och buskar kan minska buller.
- **Sol och skugga.** Det kan vara svårt att få till ett bra mikroklimat med växlande sol och skugga. Huskropparna kan lägga vissa delar av gården i ständig skugga. Även för mycket sol kan bli ett problem på en kringbyggd gård i och med att svalkande vindar inte når in samt att värmeöar bildas av många hårdgjorda ytor. Skuggeffekter av stora träd är svåra att få till, speciellt på underbyggda gårdar.
- **Bebyggelsens utformning.** Då förskole- eller grundskolegård placeras på delad gård med bostäder, universitet eller kontor är det extra viktigt att beakta öppningar i fasader samt lägre byggnadshöjder för att åstadkomma ett bra mikroklimat på gården.
- **Rökfria miljöer.** Rökning är tillåtet i den egna bostaden (även balkong) medan förskole- och grundskolegårdar måste vara rökfria dygnet runt alla dagar i veckan.¹⁸

Förskolegård på bostadsgård leder ofta till brister i kvalitet. Bildkälla: Emelie Brunge, Nyréns.

¹⁷ Underbyggda gårdar innebär gårdar som har exempelvis ett parkeringsgarage under sig. Gården blir då uppbyggd på bjälklag vilket leder till att stora jorddjup är svåra att få till.

¹⁸ Lag (2018:2088) om tobak och liknande produkter 6 kap.

Förutom att uppfylla kravet på fria ska förskolegårdar och skolgårdar även uppfylla en god kvalitet. Årstaparkens förskola är ett gott exempel på en gårdsmiljö med goda kvaliteter. Grönska och lekmiljöer som barnen kan interagera med och påverka, där naturmaterial och löst material är en viktig del av lekutbudet, utgör en stor del av gårdens karaktär. Årstaparkens förskola har drygt 40 kvm fria per barn. Bildkälla: Uppsala kommun.

Den här gården saknar många av de kvaliteter som utgör en god utemiljö för barn. Framförallt råder en brist på naturlig grönska och löst material såsom pinnar, kottar och löv. Gården skulle även behöva tydligare zoner för avskildhet och lugn samt vildare lek. Bildkälla: Emelie Brunge, Nyréns.

Krav på friytans storlek

Definition av friyta

- Med friyta avses ytan som barnen/eleverna kan använda på egen hand vid utevistelse.
- Friytan ska ligga i direkt anslutning till den eller de entréer som barnen använder för att ta sig in och ut på gården från verksamhetens lokaler.

Beräkning av friyta

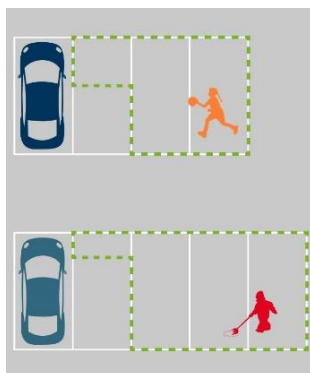
Vid beräkning av friytans storlek gäller följande:

- Förrådsbyggnader, bil- och cykelparkering samt ytor för lastning och lossning är otillgängliga för barnen och ingår därmed inte i friytan.
- Takterrasser innebär att barnen har en begränsad tillgång till ytan och betraktas därför som kompletterande ytor och ingår därmed inte i friytan.
- I tidiga planeringsskeden bör man lämna utrymme för att friytan minskar under projektets gång. Friytekravet ska uppfyllas vid färdigställande av gården.

Om kraven på friyta ej kan uppnås ska omlokalisering ske.

Friyta per barn/elev och sammanhållen storlek på friyta

Bedömningen av tillräckligt stor friyta bör ta hänsyn både till friytan per barn/elev och till den totala storleken på friytan.¹⁹ Forskning visar att 3000 kvm är ett minsta mått oavsett storlek på barngrupp. På en gård som är mindre kan en barngrupp få svårt att utveckla lek och socialt samspel på ett sätt som tillgodoser deras behov. Friyta per barn/ elev styr graden av slitage och möjligheten att använda naturliga material på gården. Studier visar att det går en gräns mellan 20-30 kvm/barn där man får möjlighet att utan risk för omfattande slitage ordna varierande terräng- och vegetationsförhållanden. Därför innehåller riktlinjens krav på friyta både ett mått på antal kvadratmeter per barn/elev och ett mått på sammanhållen friyta.

I Boverkets publikation "Ge plats för barn och unga!" anges 30 kvm friyta per elev för grundskolor och 40 kvm friyta per barn för förskolor som rimliga ytmått. Detta motsvarar ca 2,5 respektive 3 parkeringsplatser. Forskning visar att den totala storleken på friytan helst bör överstiga 3000 kvm, vilket motsvarar drygt hälften av en fotbollsplan. På en gård som är mindre, oavsett antal barn, kan en barngrupp få svårt att utveckla lek och socialt samspel på ett sätt som tillgodoser deras behov. Källa: Boverket 2015. Illustration: Helena Eriksson/ Sland, Boverket Gör plats för barn och unga!

¹⁹ Boverket (2015). Gör plats för barn och unga!

Beskrivning av zonindelningen

Förutsättningar i form av tillgång till yta och planeringsvillkor skiljer sig åt mellan olika områden inom kommunen. För att möta dessa olika förutsättningar är friytekraven för utemiljö vid förskolor och grundskolor i Uppsala kommun indelade i tre zoner:

Zon 1 – Innerstaden

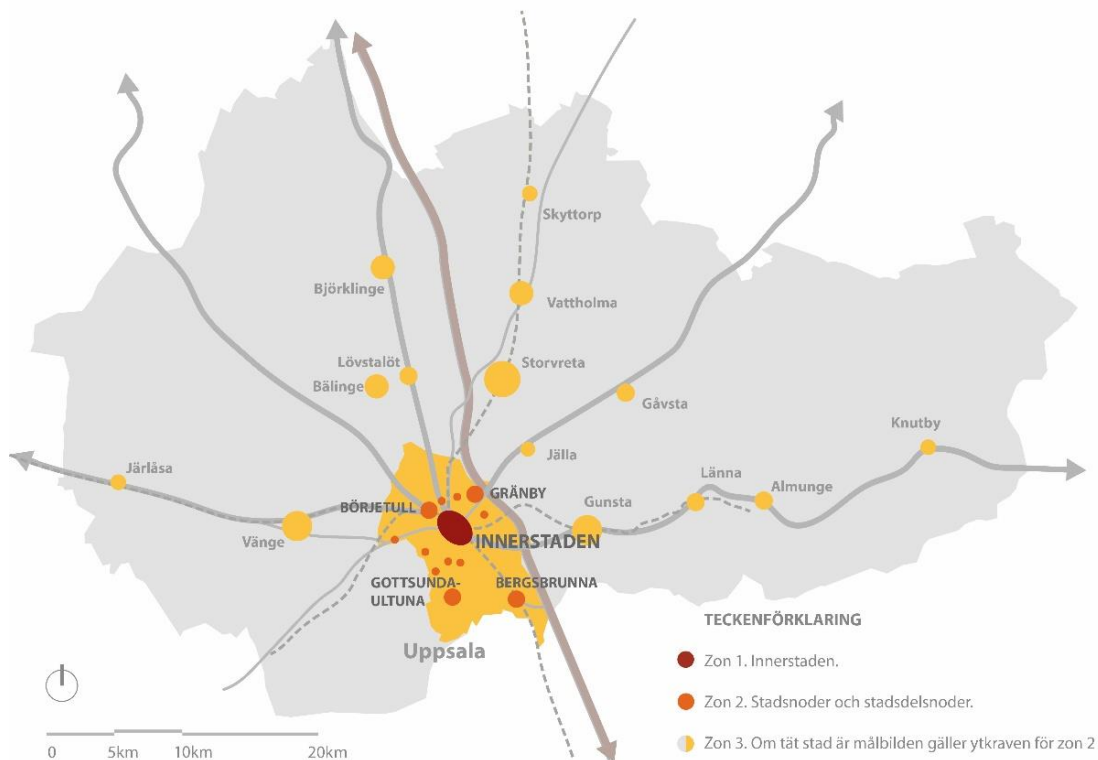
Zon 2 – Stadsbebyggelse där tät stad är målbilden

Zon 3 – Övriga områden inom kommunen

Varje zon har friytekrav anpassade efter förutsättningarna inom zonen.

Genom att erbjuda olika krav beroende på läge i kommunen möjliggörs att riktlinjen i sin helhet följs och att gårdarna därmed blir utformade för att erbjuda barn och unga goda utemiljöer.

ZONINDELNING UPPSALA KOMMUN

En översiktlig kommunkarta som visar zon 1, 2 och 3 samlat. Förutsättningar i form av tillgång till yta och planeringsvillkor skiljer sig åt mellan olika områden inom kommunen. För att möta dessa olika förutsättningar är friytekraven för utemiljö vid förskolor och grundskolor i Uppsala kommun indelade i tre zoner. Illustration: Uppsala kommun.

Zon 1 - Innerstaden

I innerstaden är möjligheterna begränsade att hitta nya ytor för förskolor och grundskolor på grund av den täta befintliga bebyggelsestrukturen. Nedanstående friytekrav är resultatet av avvägningar mellan de befintliga förutsättningarna i en tät befintlig stadsstruktur och barn och ungas rätt till en god utemiljö. Det är samtidigt en ambitionshöjning mot tidigare gällande praxis. Se illustration nedan för utbredning.

Krav på gårdskvaliteter gäller alltid.

Förskola

- Minimikravet är 20 kvadratmeter per barn vid färdigställande av gården.
- En minsta sammanhållen friyta på 2000 kvadratmeter bör eftersträvas.²⁰
- För förskolor förlagda i kvarter kombinerade med bostäder, äldreboenden, kontor, universitetslokaler m.m. och med 80 barn eller färre gäller inte kravet på sammanhållen friyta.

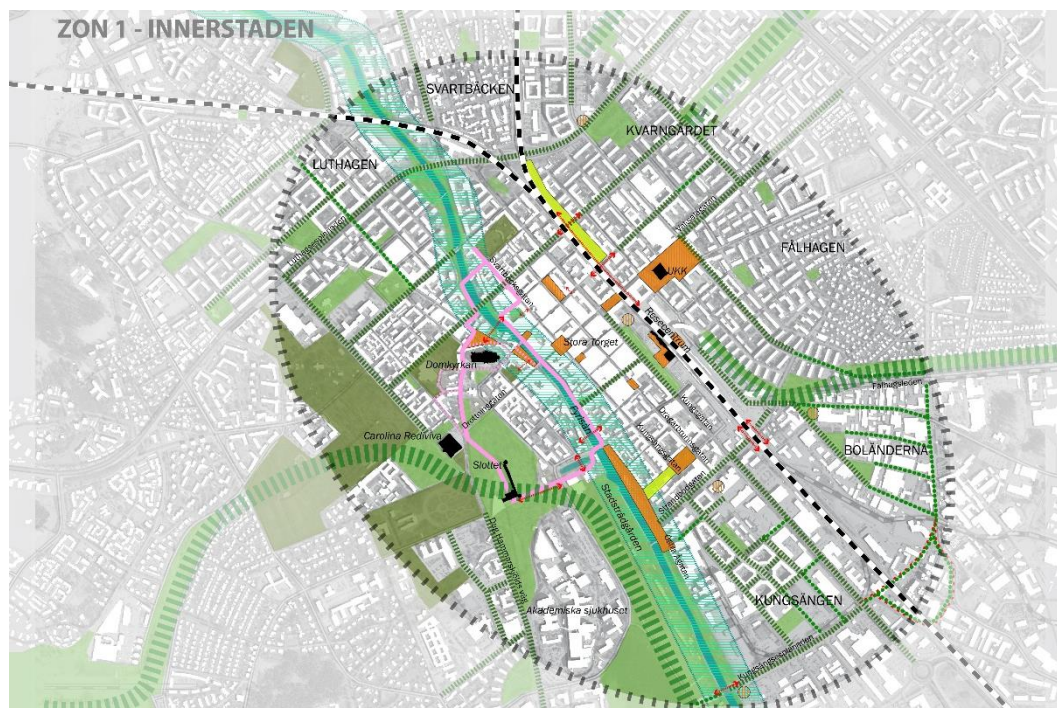
I undantagsfall kan avsteg från friytekravet göras. Extra stora åtgärder krävs i dessa fall för att säkerställa kraven på goda gårdskvaliteter.

Minimikrav: 15 kvm/barn.

Lokaliseringskrav: Närhet till park med lekfunktioner. Parkgränsen ska finnas inom 300 meters gångavstånd.

Grundskola

- Minimikravet är 15 kvadratmeter per elev vid färdigställande av gården.
- En minsta sammanhållen friyta på 3000 kvadratmeter bör eftersträvas.²⁰
- Ett totalt friytemått på 15 000 kvadratmeter kan accepteras.

Zon 1 – Innerstaden. Inom innerstaden sätter tät befintlig bebyggelse gränser för möjligheterna att få till friyta. Illustration: Uppsala kommun, Innerstadsstrategin.

²⁰ En sammanhållen yta innebär i detta fall att ytan har en samlad form och att inre staket saknas.

Zon 2 – Stadsbebyggelse där tät stad är målbilden

I riktlinjen klassas stadsdelar där tät stad är målbilden, som zon 2-områden. Uppsala kommun beräknas växa med ungefär 130 000 invånare fram till 2050. De allra flesta av dessa kommer att bo i Uppsala tätort. Det innebär att ca 60 000 bostäder kommer att byggas inom befintliga tätorten och i helt eller delvis nya stadsdelar, de flesta utpekade som antingen stadsnoder eller stadsdelsnoder i Uppsala kommuns översiktsplan.

Friytekraven för zon 2 gäller framförallt inom dessa stadsdelsnoder samt stadsnoder. Kravet gäller även inom befintlig stadsstruktur samt i områden utanför tätorten i de fall där tät stad är målbilden. Se illustration nedan för utbredning.

Krav på gårdskvaliteter gäller alltid.

Förskola

- Minimikravet är 30 kvadratmeter per barn vid färdigställande av gården.
- En minsta sammanhållen friyta på 3000 kvadratmeter bör eftersträvas.²¹
- För förskolor förlagda i kvarter kombinerade med bostäder, äldreboenden, kontor, universitetslokaler m.m. och med 80 barn eller färre gäller inte kravet på sammanhållen friyta.

Grundskola

- Minimikravet är 20 kvadratmeter per elev vid färdigställande av gården.
- En minsta sammanhållen friyta på 3000 kvadratmeter bör eftersträvas.²¹
- Ett totalt friytemått på 15 000 kvadratmeter kan accepteras.

Zon 3

Friytekraven för zon 3 gäller i hela Uppsala kommun förutom i de områden som innefattas av zon 1 och 2. Se illustration nedan för utbredning.

Krav på gårdskvaliteter gäller alltid.

Förskola

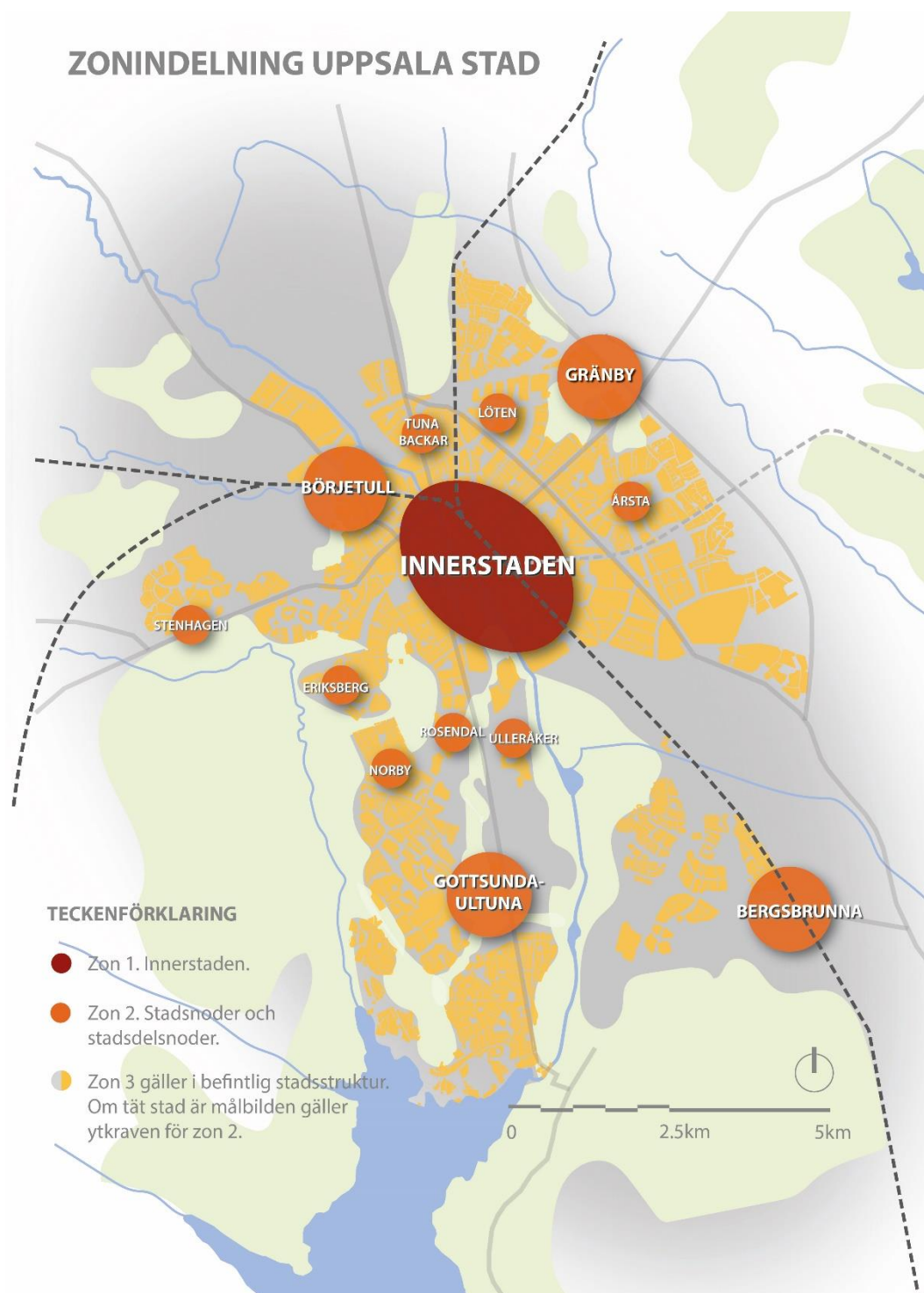
- Minimikravet är 40 kvadratmeter per barn vid färdigställande av gården.
- En minsta sammanhållen friyta på 3000 kvadratmeter bör eftersträvas.²¹
- För förskolor förlagda i kvarter kombinerade med bostäder, äldreboenden, kontor, universitetslokaler m.m. och med 80 barn eller färre gäller inte kravet på sammanhållen friyta.

Grundskola

- Minimikravet är 30 kvadratmeter per elev vid färdigställande av gården.
- En minsta sammanhållen friyta på 3000 kvadratmeter bör eftersträvas.²¹
- Ett totalt friytemått på 15 000 kvadratmeter kan accepteras.

²¹ En sammanhållen yta innebär i detta fall att ytan har en samlad form och att inre staket saknas.

ZONINDELNING UPPSALA STAD

Friytekraven för zon 2 - Stadsbebyggelse där tät stad är målbilden, gäller framförallt inom stadsdelsnoder samt stadsnoder (orangemarkerade områden). Friytekraven för zon 3 gäller inom befintlig stadsstruktur (gula områden). I de fall där tät stad är målbilden gäller friytekraven för zon 2. Illustration: Uppsala kommun.

Slitage och material kopplat till friyta per barn

Friytans storlek styr graden av slitage och vilka material som är möjliga att använda. Ju större friytan per barn är desto mindre blir slitaget och desto större blir möjligheterna att använda naturliga material och att nyplanterade träd och buskar överlever. Studier visar att det går en gräns mellan 20 och 30 kvm per barn/elev där man får möjlighet att utan risk för omfattande slitage ordna varierande terräng- och vegetationsförhållanden.

Ex. Gjutformens förskola, Luthagen

10 kvm per barn/elev

Hårdgjorda ytor och konstmaterial.

1. Lek

Ex. Frodeparkens förskola, centrum

20 kvm per barn/elev

Hårdgjorda ytor och konstmaterial.
Inhägnad grönska.

1. Lek
2. Rollek, oprogrammerade ytor

Ex. Jumkils förskola

30 kvm per barn/elev

Möjlighet till gräsytor och naturmaterial.

1. Lek
2. Rollek, oprogrammerade ytor
3. Utepedagogik
4. Naturliga material och växter
5. Vissa ytor för ekosystemtjänster som ex dagvatten-hantering, temperatur-reglering, UV-skydd mm och viss avskildhet.

Ex. Årstaparkens förskola

40 kvm per barn/elev

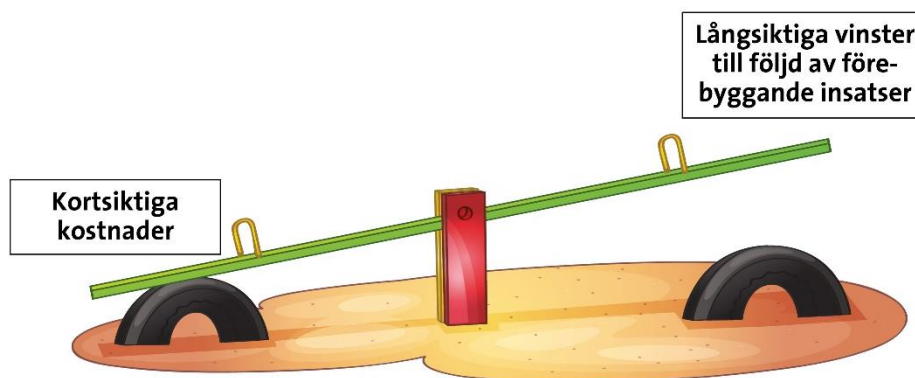
Gräsytor, större sammanhängande naturpartier och odling.

1. Lek
2. Rollek, oprogrammerade ytor
3. Utepedagogik
4. Naturliga material och växter
5. Större sammanhängande ytor med naturmark för flertalet ekosystemtjänster som ex dagvattenhantering, temperatur-reglering, UV-skydd mm
6. Zoner för avskildhet, lugn och återhämtning

Utemiljöns betydelse

En nationell kartläggning presenterad av Boverket våren 2018 visar att svenska skol- och förskolegårdar krymper.²² De skolgårdar och förskolegårdar som byggs idag är många gånger insprängda i en tät stadsbebyggelse vilket innebär avvägningar mellan olika markanvändningar. Väl tilltagna friytor för förskole- och grundskolebarn hamnar lätt i skymundan.

Då avväganden ska göras mellan att säkerställa utemiljöer av tillräcklig storlek och god kvalitet gentemot kostnadstäckning och lönsamhet, väger oftast det senare tyngst. Detta trots att forskningen visar att rymliga utemiljöer av god kvalitet för barn och unga bidrar till bättre hälsa och livskvalitet. Att synliggöra de långsiktiga samhällsekonomiska vinsterna av att planera för utemiljöer av god kvalitet för barn och unga, kan bidra till att dessa frågor får en större tyngd.

Då avväganden ska göras mellan att säkerställa utemiljöer av tillräcklig storlek och god kvalitet gentemot kostnadstäckning och lönsamhet, väger oftast det senare tyngst. Detta trots att forskningen visar att rymliga utemiljöer av god kvalitet för barn bidrar till bättre hälsa och livskvalitet. Illustration: Barnombudet i Uppsala län.

Att arbeta med utemiljöer vid förskolor och grundskolor enligt denna riktlinje är ett sätt att satsa resurser på tidiga insatser. Det innebär ett förebyggande arbete som utgår från ekonomisk långsiktighet och social hållbarhet. Vinsten blir minskade kostnader i ett senare skede eftersom tidiga förebyggande insatser är ekonomiskt lönsamma för samhället och för kommunen.

Långsiktiga, positiva konsekvenser av denna riktlinje beskrivs i den följande texten. För en utförligare konsekvensbeskrivning, se Boverkets konsekvensbeskrivning.²³

²² Statistiska centralbyrån (2018). *Grundskolor och friytor: Nationell kartläggning och uppföljning av grundskoleelevers tillgång till friytor 2014 - 2017*.

²³ Boverket (2015). *Konsekvensutredning för Boverkets allmänna råd om friyta för lek och utevistelse vid fritidshem, förskolor, skolor eller liknande verksamhet*.

Utemiljöns betydelse för barn och ungas utveckling och hälsa

Att planera för utemiljöer av god kvalitet vid förskolor och grundskolor är en av flera åtgärder för att säkra goda levnadsvillkor för barn och unga i Uppsala kommun. För att åstadkomma detta krävs bland annat kunskap om vilka parametrar som har betydelse för barn och ungas hälsa och utveckling.

En sammanfattning av senare tids forskningsresultat kring utemiljöns och utevistelsens positiva betydelse för barn och ungas hälsa och välbefinnande finns i Boverkets vägledning *Gör plats för barn och unga!* Sammanfattningen beskriver att lek och vistelse i gröna och rymliga utemiljöer är av stor vikt för barn och ungas:

- kroppsuppfattning
- psykosociala utveckling
- motoriska utveckling
- koncentrationsförmåga
- inlärningsförmåga

Två grundläggande kvaliteter som särskilt betonas är att en god utemiljö för barn och unga bör innehålla grönska samt ha en väl tilltagen storlek. Studier visar att en sammanhållen yta på minst 3000 kvm är ett rimligt mått för att en god lekmiljö ska uppnås. Vid den storleken på friyta uppstår mer rörelse och spring i barnens lek.²⁴

Studier visar att en sammanhållen yta på 3000 kvm är ett rimligt mått för att en god lekmiljö ska uppnås. Vid den storleken på friyta uppstår mer rörelse och spring i barnens lek. Bildkälla: Uppsala kommun.

²⁴ Boverket (2015). *Gör plats för barn och unga!*

Förskolegårdar och skolgårdar av god kvalitet utgör viktiga hälsofrämjande miljöer för barn och unga. Forskning visar att fysisk aktivitet och vistelse i gröna miljöer bidrar till många hälsofördelar. Det handlar om positiva effekter för kropp, själ, skolprestation och motorisk utveckling.²⁵ För barn och unga är denna effekt extra viktig eftersom de befinner sig i en fas i livet då hjärnan och kroppen formas. Ett starkt skelett som kan hålla livet ut måste byggas upp före puberteten. En stark benstomme skapas genom snabb acceleration och att stanna tvärt. Något som kräver stora ytor. Forskning visar att barn som har övervikt i förskoleåldern i många fall är överviktiga även i vuxen ålder. Förebyggandet av fetma och benskörhet har stor framtida betydelse för folkhälsan.²⁶

Samtidigt visar en ny svensk undersökning att stillasittandet bland barn ökar och bara tre av tio fyraåringar når upp till WHO:s rekommendation gällande rörelse. Ännu värre ser det ut för flickor i skolålder, där endast drygt två av tio rör sig tillräckligt. Siffrorna för pojkar i motsvarande åldrar är drygt fyra av tio.²⁷ Den psykiska ohälsan bland barn och unga ökar och det upptäcks riskfaktorer för levnadsrelaterade sjukdomar allt lägre ner i åldrarna.²⁸

Rörelse och motion är kraftfulla friskfaktorer för att förebygga bland annat fetma och psykisk ohälsa. Därför har skolgårdar och förskolegårdar ett viktigt uppdrag idag - att erbjuda barn och unga den livsviktiga naturkontakten och aktiviteten. Något som de ofta inte får i övrigt under veckorna. Se faktaruta 3. Studier har påvisat sambandet mellan utemiljöns kvalitet och graden av utevistelse. Ju högre kvalitet som utemiljön har i form av grönska och lek miljöer, desto mer tid är barnen aktiva på gården.²⁹ Vegetationsytor har i undersökningar visat sig vara könsneutralt kodade. På gårdar med grönska och vegetation av naturkaraktär leker barn mer tillsammans, oavsett kön.³⁰

FAKTARUTA 3

Eftersom rörelsefriheten för barn och unga drastiskt minskat de senaste decennierna och platser för barn försvinner när lekplatser tas bort, friytor bebyggs och barns transport till fots och per cykel minskar, får skolgården och förskolegården en större betydelse. De blir de utemiljöer som barn har störst chans att utnyttja i vardagen.

Ge plats för barn och unga, Boverket 2015, sid 22.

Det finns även en koppling mellan graden av spontan fysisk aktivitet och tillgång till mycket vegetation i form av träd och buskar, på stora kuperade ytor. Även UV-exponeringen är lägre hos barn som har tillgång till utemiljö med mycket vegetation och stora kuperade ytor, trots att de i studien spenderade mer tid ute än de barn med sämre gårdar.³¹ Regleringen av kroppstemperaturen hos barn är inte lika stabil som hos vuxna. Det är därför viktigt att barn har möjlighet att själva söka upp svala, skyddande platser i utemiljön. Studier av urban grönska har visat att växtlighet sänker lufttemperaturen och även minskar halten av luftföroreningar samt reducerar buller.³²

Det har även visats att barn på förskolegårdar med goda kvaliteter i form av rymliga, gröna och varierade miljöer har ett hälsosammare BMI och sover bättre på natten än förskolebarn som har tillgång till utemiljöer av sämre kvalitet.³³

²⁵ Hagströmer, Maria. *Hur mycket fysisk aktivitet behöver barn och ungdomar?* Karolinska Institutet.

²⁶ Boverket (2015). *Gör plats för barn och unga!*

²⁷ Nyberg, Gisela. *Få unga rör sig tillräckligt*. Karolinska Institutet

²⁸ Hagströmer, Maria.

²⁹ Boverket (2015). *Gör plats för barn och unga!*

³⁰ Boverket (2015). *Gör plats för barn och unga!*

³¹ Stockholms läns landsting (2005). *Scamper*.

³² Värdering av ekosystemtjänster av urban grönska. Mistra Urban Futures.

³³ M Söderström mfl. *The quality of the outdoor environment influences childrens health – a cross sectional study of preschools*.

I detta sammanhang är det också viktigt att notera att barn och unga rör sig allra minst på fritiden. Därför är samnyttjandet, att väl fungerande skolgårdar finns tillgängliga på kvällar och helger, också något som kan vara till stor nytta för folkhälsan.

Utöver planeringen av skolgårdar med tillräcklig yta och god kvalitet är det även viktigt att kommunen tar ett helhetsgrepp och planerar för trygga, säkra och gena skolvägar. En god och effektiv lokalisering av skolor kan få stor påverkan på trafikarbetet, för barn och ungas hälsa och välbefinnande, samt ökar deras självständighet och orienterbarhet.

Rörelse och motion är kraftfulla friskfaktorer för att förebygga bland annat fetma och psykisk ohälsa. Därför har skolgårdar och förskolegårdar ett viktigt uppdrag idag - att erbjuda barn och unga den livsviktiga naturkontakten och aktiviteten. Något som de ofta inte får i övrigt under veckorna. Bildkälla: Uppsala kommun.

Utemiljöns betydelse för barn och ungas lärande

Utemiljön vid förskolor och grundskolor är av vikt både för barn och ungas hälsa och utveckling samt som pedagogiskt verktyg.

Generellt sett leder fysisk aktivitet i form av utökad rörelse och naturkontakt under skoldagen till positiva effekter på inlärningsförmåga och skolprestationer. Forskning kring lärande visar på en rad positiva effekter då gården används som en del i undervisningen:

- Undervisning utomhus leder till att elever presterar bättre i skolarbetet och till ökad måloppfyllelse i det pedagogiska arbetet. Utomhusvistelsen innebär också naturliga möjligheter till fysisk aktivitet och naturkontakt som indirekt bidrar till förbättrade skolresultat.³⁴
- Utomhus är barn och elever delaktiga och kan handgripligen och med alla sinnen erfara det som lärs ut. När hela kroppen är engagerad skapas mer bestående minnen och det skapas en djupare förståelse.³⁵
- Utomhuspedagogik kan med fördel användas för att skapa meningsfull undervisning genom att visa på sammanhang, ge kunskaper inom hållbar utveckling samt visa på sambandet mellan teori och praktik.³⁶

Kännetecknande för en bra gård för pedagogik är en mångfald av rumslighet och sinnesintryck samt att det finns grönska med naturkaraktär.³⁷

*När hela kroppen är engagerad skapas mer bestående minnen och det skapas en djupare förståelse.
Bildkälla: Uppsala kommun.*

³⁴ Faskunger, J., Szczepanski, A. och Åkerblom, P. (2018). *Klassrum med himlen som tak. En kunskapsöversikt om vad utomhusundervisning betyder för lärande i grundskolan.*

³⁵ Skolhusgruppen (2014). *Skolans och förskolans utemiljöer. Kunskap och inspiration till stöd vid planering av barns utemiljö.* Skolhusgruppen, Movium, Arkus.

³⁶ Boverket (2015). *Gör plats för barn och unga!*

³⁷ Ernekrans, Maria (2011). *Skolgården som lärandeum. Vad kännetecknar en bra skolgård för utomhuspedagogik?* Göteborgs universitet.

Läroplanen för både förskola och grundskola anger kunskap om natur och miljö som mål. Verksamheternas möjligheter att förlägga utomhusundervisning utanför förskole- och skolområdet är dock begränsade. Det är därför viktigt att gården kan stödja den pedagogiska verksamheten genom att erbjuda ändamålsenliga utemiljöer för utomhusundervisning. Av den anledningen är det relevant att säkerställa tillräckligt stor friyta av god kvalitet i anslutning till de byggnader där skol- och förskoleverksamhet bedrivs. På så sätt kan rimliga förutsättningar skapas för att bedriva regelbunden utomhusundervisning och även för att skapa en flexibilitet genom möjligheten att flytta ut verksamheten vid behov.

Gården kan ge förutsättningar att visa exempelvis hur man anlägger rabatter och odlingsland, hur man snickrar, bygger in ekosystemtjänster, tar hand om dagvatten och solenergi eller på andra sätt använder skolgården som inspirationsexempel för ett hållbart samhälle.

Inslag av utomhusundervisning främjar koncentrationsförmågan och förbättrar arbetsminnet jämfört med när elever undervisas helt eller till stor del inomhus. Bildkälla: Uppsala kommun.

Att erbjuda förskolebarn och skolelever en utemiljö av bra kvalitet innebär med andra ord att grundlägga för bättre folkhälsa och att erbjuda goda och jämlika uppväxtvillkor för barn och unga. Se faktaruta 4.

Kunskapen om vikten av utemiljöer med god kvalitet för barn och unga finns väl dokumenterad. Det som återstår är att på allvar införliva det värdet i planeringen.

FAKTARUTA 4

Att investera i barns utveckling är en av de viktigaste vägarna till social hållbarhet och minskade skillnader i hälsa och utbildning. Barnets bästa ska alltid sättas i första rummet.

*Mål och budget för Uppsala kommun.
Inriktningsmål 4.*

Bildkälla: Uppsala kommun.

Källor

Boverket (2011). *Boverkets föreskrifter och allmänna råd om tillgänglighet och användbarhet för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga på allmänna platser och inom områden för andra anläggningar än byggnader*. BFS 2011:5.

Boverket (2015). *Gör plats för barn och unga! En vägledning för planering, utformning och förvaltning av skolans och förskolans utemiljö*.

Boverket (2015). *Konsekvensutredning för Boverkets allmänna råd om friyta för lek och utevistelse vid fritidshem, förskolor, skolor eller liknande verksamhet*.

Boverket (2015). *Boverkets allmänna råd (2015:1) om friyta för lek och utevistelse vid fritidshem, förskolor, skolor eller liknande verksamhet*.

Ernekrans, Maria (2011). *Skolgården som lärandeum Vad kännetecknar en bra skolgård för utomhuspedagogik?* Göteborgs universitet.

Faskunger, J., Szczepanski, A., Åkerblom, P. (2018). *Klassrum med himlen som tak. En kunskapsöversikt om vad utomhusundervisning betyder för lärande i grundskolan*. Linköpings universitet.

FN (2013). *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 (2013) om Barnets rätt att få sitt bästa satt i främsta rummet*. FN:s kommitté för barnets rättigheter.

Hagströmer, Maria. *Hur mycket fysisk aktivitet behöver barn och ungdomar?* Karolinska Institutet.

M Söderström, C Boldemann, U Sahlin, F Mårtensson, A Raustorp, M Blennow (2012). *The quality of the outdoor environment influences childrens health – a cross sectional study of preschools*.

Mistra Urban Futures. *Värdering av ekosystemtjänster av urban grönska*.

Mål och budget 2021 med plan för 2022 - 2023, Uppsala kommun.

Naturvårdsverkets riktvärden för buller på skolgård från väg- och spårtrafik: NV-01534-17.

Nyberg, Gisela. *Få unga rör sig tillräckligt*. Karolinska Institutet.

Plan- och bygglag (2010:900)

Skolhusgruppen (2014). *Skolans och förskolans utemiljöer. Kunskap och inspiration till stöd vid planering av barns utemiljö*. Skolhusgruppen, Movium, Arkus.

Statistiska centralbyrån (2018). *Grundskolor och friytor: Nationell kartläggning och uppföljning av grundskoleelevers tillgång till friytor 2014 - 2017*.

Stockholms läns landsting (2005). *Scamper, förskolemiljöer och barns hälsa*.

Sveriges kommuner och landsting (2016). *Mer åt fler på lekplatsen*.

Uppsala Vatten, *Riktlinjer för utsläpp av dagvatten från fastighetsmark*.

Översiktsplan Uppsala kommun 2016.

<https://unicef.se/barnkonventionen/las-texten#hela-texten>

<https://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Sveriges-miljomal/Miljokvalitetsmalen/Frisk-luft/Precisering-av-Frisk-luft/>

Bilaga 1 - Användning av riktlinjen

Riktlinjen utgör en samlad bild av Uppsala kommuns krav på friytors storlek och kvalitet vid förskolor och grundskolor. De huvudsakliga användarna av riktlinjen samt det tillhörande planeringsverktyget är kommunala tjänstepersoner inom Uppsala kommun, kommunala bolag samt byggaktörer.

Tjänstepersoner inom Uppsala kommun

Uppsala kommuns *Process för samhällsbyggnadsprojekt* är ett verktyg för att skapa sammanhållna och kvalitetssäkrade projekt. Processen innebär stöd för att arbeta i alla skeden, allt från översiktsplanering, fördjupade översiktsplaner och planprogram till detaljplanearbete, bygglov, anläggning samt överlämnande till förvaltning. Riktlinjen ska användas som planeringsunderlag i alla delar av samhällsbyggnadsprocessen. Följande ska särskilt tas hänsyn till i de olika planeringsstadierna:

Översiktsplan och tematiskt planeringsunderlag

Under arbetet med översiktsplanen analyseras behov av förskolor och grundskolor i relation till den framtida befolkningsutvecklingen. Det är viktigt att ha kunskap om riktlinjen i arbetet med översiktsplanen. Översiktsplanen kompletteras med ett tematiskt planeringsunderlag med inriktning på att peka ut lämpliga ytor för förskolor och grundskolor. Målet är att långsiktigt kunna bevaka ytor samt att möjliggöra en planreserv för förskolor och grundskolor. Följande är väsentligt att ha med sig i arbetet med planeringsunderlaget:

- Tillräckligt stor friyta samt närhet till grönområde ligger till grund för lokaliseringsförslagen.
- Befintlig naturmark och vegetation samt topografi är viktiga kvalitetsfaktorer då olika ytor vägs mot varandra.

Fördjupad översiktsplan och planprogram

I arbetet med fördjupade översiktsplaner och planprogram ska planeringsunderlag, som visar lämpliga ytor utifrån behov av kommunala lokaler för det aktuella området, tas fram. Följande är viktigt att ha med sig i arbetet:

- Tillräckligt stor friyta samt närhet till grönområde ligger till grund för lokaliseringen av förskolor och grundskolor.
- Storlek på friyta samt närhet till grönområde säkerställs.
- Lämna utrymme för att friytan minskar under projektets gång. Friytekravet ska uppfyllas vid färdigställande av gården.
- Behov av idrottshall på fastigheten ska beaktas och tas hänsyn till.
- Förskole- och grundskolegårdar ska i första hand placeras på egna tomter men kan kombineras med bostadskvarter, äldreboenden, kontor, universitetsområden m.m.
- Befintlig naturmark och vegetation inventeras och tas hänsyn till. Stora trädvolymen är särskilt värdefulla.
- Luft- och ljudkvalitet samt goda sol och skuggförhållanden beaktas.
- Trygga, säkra och gena skolvägar eftersträvas.
- Möjligheter till samnyttjande säkerställs genom att fastighetsstaben involveras i arbetet. Samnyttjande kan dock inte säkerställas i planeringen utan är en uppgörelse mellan fastighetsägare och hyresgäst.

Detaljplaner

Under detaljplanearbetet preciseras markanvändningen inom fastigheten. Byggnaders placering samt friytans storlek regleras. I detaljplanen kan även naturmark och vegetation skyddas.

- Under dialogen med byggaktörer i detaljplaneskedet överlämnas riktlinjen samt information om planeringsverktyget. Detta för att tidigt i processen tydliggöra de kvaliteter som granskas i bygglovsskedet. Riktlinjen presenteras även för byggaktörer i ett tidigt skede inför planbesked och planuppdrag.
- Planeringsverktyget används som planeringsstöd.
- Naturmark och befintlig vegetation inventeras tidigt i planprocessen och ligger sedan till grund för skolgårdens utformning.
- Naturmark, befintlig vegetation samt sol- och skuggförhållanden tas hänsyn till vid placering av byggnader och friyta.
- Ny tillkommande bebyggelse ska utformas med hänsyn till befintliga naturvärden.
- Särskilt värdefull naturmark kan regleras med planbestämmelser. Bevarandet av naturmark ska tydligt framgå i planbeskrivningen.
- Reglera bygg rätt på sådant sätt att tillräckligt stor friyta säkerställs.
- I ett tidigt skede beakta ytor för förrådsbyggnader, bil- och cykelparkering samt last och lossning, för att säkerställa tillräckligt stor friyta.
- Lämna utrymme för att friytan minskar under projektets gång. Friytekravet ska uppfyllas vid färdigställande av gården.
- Förskole- och grundskolegårdar ska i första hand placeras på egna tomter men kan kombineras med bostadskvarter, äldreboenden, kontor, universitetsområden m.m.
- Detaljplanen ska säkerställa att det går att ordna tillgängliga utemiljöer i ett senare skede.
- Riktlinje för utemiljöns yta och kvalitet vid förskolor och grundskolor, ska hänvisas till i planbeskrivningen.
- Planen ska utformas på ett sätt som skapar möjlighet till samnyttjande. Beslut om samnyttjande kan dock inte regleras i detaljplan utan är en uppgörelse mellan fastighetsägare och hyresgäst.

Bygglov

Bygglov söks av byggaktören genom att bygghandlingar lämnas in till bygglovsavdelningen. Den slutgiltiga bedömningen av friytans storlek samt gårdskvaliteter görs i samband med bygglovshandlingen.

Under bygglovsgranskningen används ett planeringsverktyg för att säkerställa tillräckligt stor friyta samt godkänd gårdskvalitet i enlighet med riktlinjen. Se sidan 32.

Byggaktörer och kommunala bolag

Detaljplan

Se punkter för detaljplan ovan.

Projektering

I projekteringsfasen tas detaljerade planer fram för utformningen av utemiljö och byggnader.

- Riktlinjen samt planeringsverktyget (se sidan 32) ska användas av byggaktörerna som underlag då gårdar utformas inför bygglovsprövningen.
- Naturmark och befintlig vegetation inventeras och integreras i utformningen av gårdsmiljön. Stora trädvolymen är särskilt värdefulla.
- Skötsel och användbarhet för verksamheten ska tas hänsyn till.

Bygglov

Bygglov söks av byggaktören genom att bygghandlingar lämnas in till bygglovsavdelningen. Den slutgiltiga prövningen av friytans storlek samt gårdskvaliteter görs i samband med bygglovshanteringen.

Befintlig vegetation och naturmark är viktiga kvalitetsfaktorer som ska säkerställas tidigt i planeringsprocessen och i ett senare skede integreras i gårdens utformning. Bildkälla: Uppsala kommun.

Planeringsverktyget

För att säkerställa denna riktlinje gällande friytekrav, gårdskvalitet och lokalisering finns ett planeringsverktyg. Planeringsverktyget underlättar handläggning och kvalitetssäkring i tidiga planeringsskeden samt i bygglovsskedet. Verktöget används även vid planering av nya förskolor och grundskolor.

Verktöget visar vilka kvaliteter i utemiljöns utformning och innehåll som är viktiga att uppnå, säkerställer storlek på friyta samt kraven på lokalisering. I verktöget ges även vägledning kring inhämtande och tillvaratagande av barn och ungas egna åsikter.

Implementering

Riktlinjen kommer att genomföras successivt. Följande gäller:

- Riktlinjen ska följas vid start av nya detaljplaner.

Övergångsbestämmelser:

- Detaljplaner som pågår följer den praxis som gällde vid planstart.
- Bygglov i gällande detaljplaner följer den praxis som gällde vid planens framtagande.
- Lokalförsörjningsplanens utredningsprojekt utreds med mål att följa riktlinjen.

Bilaga 2 - Utemiljö, lärande och lek i läroplanerna

Läroplan för förskolan

Hållbar utveckling samt hälsa och välbefinnande

Barnen i förskolan ska få förutsättningar att utveckla en allsidig rörelseförmåga genom att ges möjlighet att delta i fysiska aktiviteter och vistas i olika naturmiljöer. Utbildningen ska ge barnen möjlighet att uppleva rörelseglädje och därigenom utveckla sitt intresse för att vara fysiskt aktiva. Barnen ska kunna växla mellan olika aktiviteter under dagen, både utomhus och inomhus och i varierande miljöer. Utbildningen ska ta tillvara barnens nyfikenhet samt utmana och stimulera deras intresse för och kunskaper om natur, samhälle och teknik.³⁸

Lek är grunden för utveckling, lärande och välbefinnande

För barn är det lek i sig som är viktigt. I lek får barnen möjlighet att imitera, fantisera och bearbeta intryck. På så sätt kan de bilda sig en uppfattning om sig själva och andra människor. Lek stimulerar fantasi och inlevelse. Lek kan också utmana och stimulera barnens motorik, kommunikation, samarbete och problemlösning samt förmåga att tänka i bilder och symboler. Därför är det viktigt att ge barnen tid, rum och ro att hitta på lekar, experimentera och uppleva.³⁹

Läroplan för grundskolan

Idrott och hälsa

Genom undervisningen ska eleverna utveckla förmågan att vistas i utemiljöer och naturen under olika årstider och få förståelse för värdet av ett aktivt friluftsliv. Undervisningen ska även bidra till att eleverna utvecklar kunskaper om risker och säkerhetsfaktorer i samband med fysiska aktiviteter och hur man agerar i nödsituationer.⁴⁰

Natur och samhälle

Människans beroende av och påverkan på naturen och vad detta innebär för en hållbar utveckling. Ekosystemtjänster, till exempel nedbrytning, pollinering och rening av vatten och luft. Djurs, växters och andra organismers liv. Fotosyntes, förbränning och ekologiska samband och vilken betydelse kunskaper om detta har.⁴¹

³⁸ Citat ur: *Läroplan för förskolan, Lpfö 18*, sid 9.

³⁹ Citat ur: *Läroplan för förskolan, Lpfö 18*, sid 8.

⁴⁰ Citat ur: *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, Lgr 11*, sid 47.

⁴¹ Citat ur: *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, Lgr 11*, sid 166.